

Messiaanse liturgie en feestdagen: herstel van de joodse 'wortels' van de kerk?

Evert VAN DE POLL

Soteria, jaargang 26, nr. 1, januari 2009, blz. 6-25.

Sinds haar opkomst in de jaren 1970 heeft de Messiaans joodse beweging nogal wat belangstelling gewekt in de christelijke wereld, vooral in evangelische en charismatische kringen, wat niet verwonderlijk is gezien de verwantschap op het vlak van theologie en spiritualiteit. Tegelijkertijd onderscheidt zij zich door haar nadruk op een praktische vormgeving van joodse identiteit.¹ Juist vanwege dit anders zijn intrigeert zij vele waarnemers.

Nu geeft niet iedereen op dezelfde wijze uiting aan deze identiteit, de één doet meer 'joodse dingen' dan de ander. Slechts een minderheid kiest voor aansluiting bij een Messiaans joodse gemeente, de meesten vinden onderdak in andere, 'christelijke' gemeenten en denominaties. Sommigen benadrukken de blijvende geldigheid van de geboden van de Torah zoals de voedselvoorschriften en dergelijke, maar ook zij vormen een minderheid. Als er echter één identiteitmarkering uitspringt, dan wel de viering van Sabbat en andere hoogtijdagen op de joodse liturgische kalender.

Een opvallend verschijnsel is de aandacht voor de Messiaans joodse liturgie en feestdagen onder niet-joodse gelovigen – die ik in het vervolg voor het gemak maar 'christenen' zal noemen.² Daarbij moeten we allereerst denken aan de niet-joodse leden en bezoekers van Messiaanse gemeenten. In de diaspora vormen ze doorgaans de helft of meer van het totaal, in Israël ongeveer een vijfde. De belangrijkste reden dat zij zich bij een dergelijke gemeente voegen, is dat daar de 'Bijbelse' feesten worden gevierd. Bovendien is een kennelijk toenemend aantal leden van christelijke kerken hierin geïnteresseerd, getuige tal van publicaties over dit onderwerpen. Her en der worden Erev Sabbat, Seder of Loofhuttenfeest gevierd, soms zelfs regelmatig. Ten slotte vinden elementen uit de Messiaanse liturgie en muziek meer en meer ingang in gemeenten en op conferenties.³

Vraagstelling

Een van de redenen voor deze openheid voor alles wat 'Messiaans' is of heet, is dat men daarin een herstel van de joodse wortels van de kerk (meent te) zien. Er is overal een verlangen te bespeuren terug te grijpen op de oorspronkelijke vorm van gemeentelven. Is de Messiaanse beweging een gids die de kerk gaat terugbrengen naar 'de wortel die haar draagt' en haar toegang geeft tot 'de sap van de edele olijfbom' (Rom. 11:18vv.)? Veel Messiaanse leiders zijn terughoudend op dit punt, maar enkelen stellen dit expliciet, zij roepen christenen op de slip van de mantel van hun joodse broeders en zusters te grijpen om met hen, of althans net als zij de feesten van de Heer vieren.⁴

Is de Messiaanse joodse godsdienstige praxis inderdaad een herstel van de joodse 'wortels' van de kerk? Dit is de vraag die zich aandient, en waarop dit artikel ingaat. Wij zullen ons daarbij beperken tot het belangrijkste onderdeel van deze praxis: de liturgie van de samenkomsten en de viering van feestdagen.

'Geen contextualisatie maar herstel'

Luisteren we eerst naar twee invloedrijke stemmen uit de Messiaanse beweging. Beiden zien een bijzondere relatie tussen de joodse oorsprong van het christendom en de godsdienstige praxis van joodse gelovigen nu.

De visie van Dan Juster

De eerste stem is die van Dan Juster. Hij vat zijn 'Messiaans joodse visie' als volgt samen:

It is nothing less than to recover the dynamic presentation of the Gospel in the midst of the Jewish community. From the spread of the Good News will come an authentically Jewish expression of the New Testament faith. This expression will take various forms from independent congregations to Jewish wings of other New Testament groups. Yet it is our hope that all of these groups will grow over time in an affirmation and practice that has continuity with the beginnings of the faith in the first century.⁵

Wat in deze stelling opvalt, is de zorg voor een 'authentiek joodse uitdrukking van het nieuwtestamentische geloof'. Met betrekking tot de 'continuïteit met het begin... in de eerste eeuw', zegt Juster verderop:

We must express our belief that the apostles are our authorities in doctrine by their teaching *and example*... If they – including Paul – maintained their Jewish practice and identity, that settles the issue for us. They did! Even Paul, the apostle of the Gentiles as a Jew, maintained his practice and identity, as did the disciples of the disciples, the Nazarenes. Praise God for the revelation of his truth.⁶

Jezusbelijdende Joden 'dienen te erkennen dat het een Bijbelse en geestelijke roeping van Godswege is het volk Israël lief te hebben en deel van zijn erfgoed te zijn'.⁷ Juster voert hiervoor verschillende argumenten aan. Door dit erfgoed heeft God het volk de eeuwen door bewaard, dus moeten gelovigen het eveneens gebruiken om hun volk te helpen overleven. Bovendien bevat het expliciete geboden van God. 'Israëls kalender komt van God,' en 'het erfgoed van feestdagen is Bijbels'.⁸ Meer nog, God heeft Israël geroepen 'een unieke getuige te zijn van Gods trouw en zijn heerschappij over de hele geschiedenis, en daartoe dient het, onder andere, de door God ingestelde heilige dagen in acht nemen.'⁹

De stelling van David Stern

Vervolgens laten we David Stern aan het woord. In het laatste deel van zijn *Jewish Manifesto*¹⁰ beschrijft hij de 'Messiaans joodse praxis'. Hij verzet zich tegen de stelling van nogal wat missiologen dat deze een vorm van contextualisatie is.¹¹ Zijn belangrijkste argument daartegen is dat Joden niet zomaar een van de vele 'people groups' op aarde vormen, aan wiens cultuur men de presentatie (zij het niet de inhoud!) van het evangelie mag aanpassen.

No, the Jewish people are more than a culture; they are the people of God. Therefore, the task in relation to Jews is not to contextualise the Gospel as it has come to non-Jews, with their pagan history, but rather to communicate a Gospel which is theologically correct vis-à-vis the Jewish people, whose history and role in communicating God's salvation is an eternal part of Holy Scripture.¹²

In alle andere culturen of 'contexten' komt het evangelie van buiten af, zegt Stern, en dus is het nodig zich te bezinnen over de mate waarin het mag of moet worden gecontextualiseerd om er gehoor voor te vinden en het verstaanbaar te maken. De joodse context daarentegen is in zoverre uniek, dat het evangelie niet van externe oorsprong is maar in deze zelfde context geboren. Vandaar dat je niet op dezelfde manier over contextualisatie voor Joden kunt spreken. Stern heeft hierin onmiskenbaar gelijk. Hij gaat echter een stapje verder door te zeggen dat contextualisatie geheel niet aan de orde is voor wat betreft de communicatie van het evangelie aan het joodse volk.

There is something strange, even wrong, in talking about contextualising the Gospel for Jews; because the Gospel was completely Jewish in the first place! If Christianity's roots are Jewish, if the Gospel itself is Jewish in its very essence, why should it need to be contextualised for Jews?¹³

Na deze retorische vraag gaat de auteur verder met te zeggen dat het evangelie juist voor heidenen moest worden gecontextualiseerd. Naarmate de tijd vorderde en het geloof in Jezus in andere culturen gecontextualiseerd werd, ontstonden er allerlei theologieën en tradities. Na vele eeuwen gaan gelovigen, die geheel aan deze aan heidenen aangepaste vormen zijn gewend geraakt, deze vormen nog eens contextualiseren om ze meer joods te laten lijken. 'But the double adaptation is not the same as the original'.¹⁴

Volgens Stern moeten we 'het joodse karakter van het evangelie herstellen en het dan presenteren aan Joden'.

Restoring the Jewishness of the Gospel means filling out the *content* of the Gospel in all its fullness as it pertains to Jews and to the relationship between the Jewish people and the Church.¹⁵

Concreet houdt dit in dat we moeten trachten de tekst van het NT te verstaan zoals de hoorders in de eerste eeuw hem zouden hebben verstaan en toegepast in hun leven. En dan zijn er nog twee implicaties:

First, allowing and encouraging Messianic Jews to develop Messianic Judaism, and second, having non-Jewish Christians learn from this process, so that they incorporate into their own Christian life those neglected aspects of the faith which a restored Messianic Judaism will make known.¹⁶

Dit is de reden waarom (joodse) gelovigen de feesten van Israël vieren. Dit is niet het evangelie 'contextualiseren' maar het 'terugplaatsen' in zijn oorspronkelijke joodse context, door die aspecten te herstellen die eeuwenlang veronachtzaamd zijn.

'Joodse wortels' volgens Messiaans joodse auteurs

Om deze stelling te kunnen evalueren, moeten we eerst verduidelijken: wat bedoelen Messiaans joodse auteurs met de 'joodse wortels' of de 'oorspronkelijke context' van het evangelie? Deze vraag is des te belangrijker daar 'de joodse wortels' een sleutelterm is geworden in de huidige bezinning over de joods-christelijk verhoudingen. Jammer genoeg blijken Messiaanse auteurs daarover geen eensluidende opvatting te huldigen. Deze term kan voor hen verschillende dingen betekenen.

(1) Jodendom van de eerste eeuw en daarna

Sommigen in de Messiaanse beweging verwijzen met deze term naar 'de joodse achtergrond van het NT'.¹⁷ Met andere woorden, de kerk is geworteld in het denken en de godsdienstige praktijk van het jodendom uit de eerste eeuw, uit de tijd van Jezus. Dat is op zijn beurt weer een onderdeel van het jodendom van de Tweede Tempel.¹⁸

Overigens, het joodse karakter van het evangelie strekt zich verder uit dan het terrein van liturgie en levensstijl, het betreft ook het theologische denken van Jezus en de apostelen. Het referentiekader van heel hun optreden en hun verkondiging was onlosmakelijk verbonden met de godsdienstige overtuigingen en verwachtingen van het volk Israël in de eerste eeuw. Het één kan niet worden verstaan zonder het ander.

Doorgaans denken Messiaanse auteurs bij deze invulling ook aan het vroeg rabbijnse jodendom zoals we dat aantreffen in de Misjnah. Zij gaan er vanuit dat de rabbijnse discussies in de Misjnah de gedachtenwereld uit de periode van de Tweede Tempel vertolken, dus die van de joodse context waarin het NT geboren is. We zien dit bijvoorbeeld bij Michael Guinness. In haar boek *Joodse wortels*, dat in feite gaat over de hoogtijdagen van de Bijbelse kalender, beschrijft zij hoe deze feesten kunnen worden gevierd op een joodse manier. Daarbij gebruikt

zij tal van rituelen en symbolen die in het rabbijnse jodendom hebben vorm gekregen, na de tijd van het NT dus.¹⁹

Nauw verbonden met deze benadering is de nadruk op de Hebreeuwse achtergrond en ondergrond van de Griekse tekst van de tekst van het NT. In de Bijbelwetenschap spreekt men van het 'Semitische substraat'. Hiermee is bedoeld dat de auteurs van het NT Joden waren die in het Grieks overbrachten wat zij zelf eerst in een Semitische taal hadden ontvangen. Volgens sommige specialisten sprak en onderwees Jezus in het Hebreeuws, volgens anderen in het Aramees, maar die kwestie laten we nu maar even in het midden. In ieder geval zit er een Semitische taal achter de Griekse woorden van het NT. De schrijvers van het NT dachten Semitisch. Dus moet men daarmee altijd rekening houden bij het lezen, vertalen en uitleggen van het NT.

Hierover is men het in de Bijbelwetenschap wel eens. Wat Messiaans joodse auteurs en voorgangers trekken de lijn echter verder door naar de liturgie, door daarin veel Hebreeuwse termen te gebruiken. Voor tal van theologische kernwoorden gebruiken zij bekende of veronderstelde Hebreeuwse equivalenten. Een treffend voorbeeld daarvan is het *Jewish New Testament* van David Stern. Via deze Engelse vertaling van het NT wil hij het wezenlijk joodse karakter daarvan naar voren laten komen, en een alternatief bieden voor de niet Messiaanse vertalingen die de boodschap van het NT presenteren in een 'Gentile-Christian linguistic, cultural and theological framework'.²⁰ Dientengevolge is zijn vertaling doorspekt met Hebreeuwse woorden zoals *talmid* in plaats van 'discipel', *'ayin ra'ah* in plaats van 'boos oog', *b'rit* in plaats van 'verbond', *torah* in plaats van 'wet', en zo meer. Dit geldt ook voor persoonsnamen: *Mattiyahu*, *Yochanan*, *Kefa*, *Sha'ul*, enzovoort.

(2) Joodse levensstijl van Jezus en de apostelen

Een tweede invulling die in Messiaanse kring aan het begrip 'joodse wortels van de kerk' wordt gegeven, is de joodse levensstijl van de apostelen en de eerste joodse gemeenten in Jeruzalem en Judea. Zij vormen het begin van de kerk. En Messiaanse auteurs grijpen vaak daarop terug als een Bijbels aanknopingspunt voor hun nadruk op identiteit. Soms zelfs als een Bijbels theologische legitimering.²¹

Een voorbeeld daarvan biedt Dan Juster in zijn boek over de theologie en de godsdienstige praktijk van het Messiaanse jodendom. Het draagt de titel *Joodse wortels*, zonder dat de auteurs deze uitdrukking overigens ook maar één keer in het boek gebruikt. Maar de inhoud maakt wel duidelijk wat hij ermee bedoelt. Herhaaldelijk benadrukt hij dat joodse gelovigen er goed aan doen het voorbeeld van Jezus en de apostelen te volgen op het gebied van liturgie, viering en dagelijkse levenswandel. Hieruit kunnen we afleiden dat de 'joodse wortels' in de titel van zijn boek betrekking hebben op de joodse levensstijl van de eerste discipelen. Deze opvatting leeft breed in Messiaans joodse kringen.

(3) De Hebreeuwse Bijbel (het Oude Testament)

Een aantal Messiaanse auteurs spreekt in plaats van de 'joodse' liever over de 'Hebreeuwse' wortels het christelijk geloof – in het Engels soms 'Hebrew', soms 'Hebraic roots' geheten. Zij benadrukken dat het NT diep geworteld is de Hebreeuwse Bijbel, die in het NT altijd wordt aangeduid als de Schriften of de heilige Schrift. Een voorbeeld van deze benadering vinden we in het boek over dit onderwerp van Chuck and Karen Cohen, voorgangers in een Messiaanse gemeente in Jeruzalem. Zij stellen dat de kerk grotendeels onkundig is omtrent haar 'joodse' fundament, en zij betreuren dat zeer. Over wat die 'wortels' dan wel precies zijn, hebben zij dit te zeggen:

All basic doctrines of the New Testament have roots deep in the Tanakh, so it is essential for a fuller understanding of these doctrines that we dig into their Hebraic soil. Their scriptural background permeated the hearts and minds of Yeshua and the New Testament writers.

Only by building on this foundation could the Spirit of God use these men to explain the true meaning of, or to 'fulfil' the Law of God.²²

Achter deze voorkeur voor 'Hebreeuwse' in plaats van 'joodse wortels' schuilt nogal eens een afstandelijke of zelfs kritische houding ten opzichte van het rabbijnse jodendom en zijn farizeese voorlopers in de periode van de Tweede Tempel. Dat merk je bijvoorbeeld bij Baruch Maoz, voorganger van een Israëlische Messiaanse gemeente in Risjon LeTzion. Hij spreekt bewust van 'Hebreeuwse' wortels, 'want', zegt hij, 'de wortels van het christendom liggen in het OT en geheel niet in het jodendom'.²³ Dat heeft er mee te maken dat hij een grote tegenstelling ziet tussen de Bijbelse (oudtestamentische) godsdienst van Israël en het rabbijnse jodendom van na het OT. Daarmee gaat hij verder dan het gros van de meeste Messiaanse leiders. Hij vertelde mij dat hij het niet zo heeft op 'al dat gepraat over joodse wortels', want wat men in de praktijk met deze wortels bedoelt, 'heeft niet te maken met het Palestijnse jodendom van de eerste eeuw maar met het rabbijnse jodendom van de vijfde eeuw'. En hij vervolgde:

Moreover, first century Judaism was not monolithic, there were many streams and factions so that it is difficult to say what exactly the 'Jewish' roots are, if one could use that term at all. Christianity is not essentially Jewish but essentially Old Testament, as far as its roots are concerned. We should not advocate Gentile believers to become Jewish but to become rooted in the Old Testament.²⁴

We noteren opnieuw dat 'Hebreeuwse wortels' meer betekent dan de Bijbelse feesten, hoewel die daarbij zeker zijn inbegrepen. Via een cursus gewijd aan 'discipelschap en de Hebreeuwse wortels van ons geloof', wil de organisatie *First Fruits of Zion* zowel joodse als niet-joodse gelovigen de mogelijkheid bieden 'meer te leren over hun Hebreeuwse wortels' om zodoende 'hun relatie met het Land, het Volk en de Schriften van Israël te versterken'. Uit het materiaal blijkt dat deze wortels in feite de heilige Schriften zijn. Onderwerpen die aan de orde komen, zijn onder andere de eenheid tussen Oude en Nieuwe Testament, de Messias en de Torah, de verschillende verbonden in de Bijbel, de joodse Paulus en zijn onderwijs over de Torah, en de 'Seasons of Our Joy' ofte wel de Sabbat en de feestdagen.²⁵

Al met al blijkt dus dat Messiaans joodse auteurs onder de 'joodse wortels van de kerk' verschillende dingen verstaan. Soms denken ze daarbij aan een combinatie van de vier genoemde mogelijkheden.

Opvattingen over de 'joodse wortels' aan christelijke zijde

Het is interessant een vergelijking te trekken met wat er in christelijke kringen wordt verstaan onder 'de joodse wortels' – een onderwerp dat de afgelopen decennia allereerst steeds meer in de aandacht is gekomen. Zij blijken evenmin een eensluidend antwoord te geven op de vraag waar die 'wortels' precies voor staan, en nog minder over de vraag wat we daarmee zouden moeten, hier en nu.

Rooms-katholieke en oecumenische kringen

In de Rooms-katholieke Kerk en op de Wereldraad van Kerken georiënteerde protestantse kerken hoor je vaak spreken over 'onze joodse wortels'. Daarmee bedoelen ze in de regel het jodendom van de eerste eeuw, als zijnde de bedding van het NT.²⁶ De nadruk hierop is grotendeels een reactie op de schokkende gewaarwording dat de kerk in het verleden veelal in tegenspraak met deze oorsprong handelde. Met haar traditionele vervangingstheologie ('in Gods plan heeft de kerk de plaats van Israël ingenomen') en haar 'catechese van de verguizing' (zoals de joodse filosoof Jules Isaïc in 1945 het kerkelijke onderwijs aangaande het joodse volk kwalificeerde), heeft zij onder de volken van de 'christelijke' wereld een klimaat bevorderd, of

zelfs geschapen, waarin het antisemitisme welig kon tieren en waarin het uiteindelijk tot een Shoah heeft kunnen komen. Door de gruwelen van de nazi's en hun collaborateurs wakker geschud en tot bezinning aangespoord, benadrukken theologen nu de onherroepelijke verkiezing van Israël (Rom. 11:27) en het blijvende verbond van God met dit volk. In deze 'theologie na Auschwitz' fungeert de nadruk op de joodse wortels als een fundering voor een nieuwe visie op de verhouding tussen Joden en christenen, in termen van dialoog, wederzijds respect, samenwerking, en het nalaten van evangelisatie. Ook leidt zij tot een hoge waardering van de rabbijnse traditie. Velen beschouwen het Talmoedische jodendom en als een legitieme voortzetting van de godsdienst van Israël in de Tenach. Opvallend genoeg ontbreken op deze agenda de feesten van Israël en een eventuele herziening van het kerkelijk jaar.

Evangelische en charismatische kringen

Gedurende de laatste twee decennia is er in evangelische wereld, vooral in charismatische kringen, een groeiende interesse voor de 'joodse wortels' waar te nemen.²⁷ Doorgaans denken zij daarbij aan de joodse levenswijze van Jezus en de apostelen, aan het joodse karakter van de gemeente in Jeruzalem. De kerk moet weten, zo benadrukken zij, dat daar de wieg van het christendom lag.

Voor de feesten van Israël staan erg in de belangstelling. In sommige publicaties blijkt dit zelfs het enige terrein te zijn waarop christenen concreet gestalte geven aan het besef dat de kerk in een joodse bedding is ontstaan.

Hand in hand met deze aandacht voor 'Bijbelse feesten' en de manier waarop zij in Messiaanse gemeenten gestalte krijgen, gaat een kritische houding ten opzicht van christelijke tradities in de liturgie, de zondagheiliging, het kerkelijk jaar en vooral allerlei gebruiken rond Kerst en Pasen. Men beschouwt deze als residuen van het voorchristelijke heidendom, ook al zijn ze 'gekerstend'. Voor hen is de Messiaanse manier van vieren zuiverder, ontdaan van 'heidense' toevoegingen. Terug naar de joodse wortels is voor deze christenen dus een soort liturgische hervorming, een programma van zuivering, van 'terug naar de Bijbel'. Ik heb dit verschijnsel in mijn dissertatie op diverse plaatsen kort beschreven, maar het verdient zeker diepgaander onderzoek.²⁸

Deze aandacht van evangelische, charismatische zijde voor de Bijbelse en joodse feesten roept allerlei hoogst interessante vragen op. Moet de kerk van de zondag af en 'terug' naar de sabbat? Moet het kerkelijk jaar worden hervormd, door de data te herzien, de feesten van Israël die in de kerk verloren gingen er weer op te zetten, en misschien de vierdagen zonder directe Bijbelse basis ervan te verwijderen? Moeten we in de liturgie meer aansluiten bij de liturgie van de synagoge? Moeten we het kerkelijk jargon zuiveren – minder Latijn voor de één, minder Engels voor de ander, en meer Hebreeuws voor allen? Hoewel ik in het bestek van dit artikel niet op deze normatieve en praktische theologische vragen kan ingaan, wil ik wel opmerken dat ze beslist nader onderzoek verdienen.

Waarnemingen: in hoeverre is er in de praktijk sprake van 'herstel'?

Keren we terug tot de vraagstelling uit het begin: is de Messiaanse joodse liturgie en viering van heilige dagen een terugkeer naar de joodse wortels van de kerk? Na de bovenstaande verkenningen moet ik daar aan toevoegen: ... wat men onder die 'wortels' dan ook precies moge verstaan?

Om die vraag te kunnen beantwoorden, moeten we kijken naar wat de Messiaanse inachtneming van feest- en gedenkdagen precies inhoudt, en deze vergelijken met de verschillende duidingen van de 'joodse wortels van de kerk'. In mijn dissertatie heb ik deze praxis fenomenologisch geanalyseerd, op 'journalistieke' wijze, aan de hand van een viertal vragen: wanneer viert men, wat voor betekenis hebben de vierdagen, hoe worden ze gevierd, en waarom?²⁹ Daarnaast verwijzend volsta ik nu met de volgende vier waarnemingen.

Herstel van de Bijbelse kalender, maar dat niet alleen

Eén. Messiaanse Joden zijn het er kennelijk niet over eens welke heilige dagen zij in acht dienen te nemen – ‘heilig’ in de zin van apart gezet voor een speciaal doel. Men komt in feite verschillende liturgische kalenders tegen. Richtinggevend zijn de *mo’adim Adonay*, de ‘vastgestelde tijden van de Heer’ in de Torah: de zevende dag, de zeven jaarlijkse feesten, en de maandelijke nieuwe maan dagen (Lev. 23 en Numeri 28-29). Dit zijn de zogenaamde ‘Bijbelse feesten’. Het jodendom houdt ze tot op de dag van vandaag.

Messiaanse gemeenten vieren ze echter lang niet altijd systematisch, integraal. Veelal houden ze de sabbat, soms hebben ze echter op zondag hun samenkomst. Pesach (Seder) en Loofhutten worden stelselmatig gevierd, de overige jaarlijkse feesten in mindere mate, de dagen van nieuwe maan zelfs heel zelden. Op Grote Verzoendag is er vaak een speciale bijeenkomst, soms wordt er dan ook volledig gevestigd.

Verder neemt men in Messiaanse kringen een uiteenlopend aantal joodse feest- en vastendagen in acht. Deze ‘minor festivals’ zijn in de periode van de tweede tempel of later door de rabbijnen aan de joodse kalender toegevoegd. Vrijwel altijd viert men Chanoekkah of het Inwijdingsfeest (ter herdenking van de Maccabeese opstand rond 165 v.Chr.), Purim (dat de geschiedenis van Esther gedenkt), en Rosj Hasjana, het joodse Nieuwjaar dat is gebaseerd op de Bijbelse Dag van de Sjofer. De diverse vastendagen en het Nieuwjaar van de Bomen vinden minder ingang.

Ook doen velen ‘iets’ aan de Gedenkdag van de Sjoa en de Onafhankelijkheidsdag van Israël.

Het kerkelijk jaar is lang niet altijd taboe, in tegenstelling tot wat men zou verwachten. Sommige Messiaanse gemeenten vieren de Seder op donderdag- of zaterdagavond in de christelijke paasweek. Soms komen zij samen op zondag, naast of in plaats van zaterdag. Ook zie je dat leden van Messiaanse gemeenten thuis Kerstfeest vieren. Bij joodse leden van christelijke kerken is de combinatie van Bijbels/joodse en christelijke feestdagen nog duidelijker waarneembaar, maar dat ligt ook wel voor de hand.

Het feit dat Messiaanse Joden de Bijbelse feesten vieren, is als zodanig een herstel van de Hebreeuwse wortels (de kalender van het OT), en het feit dat zij daarnaast later ontstane feesten van de joodse kalender in acht nemen, sluit aan bij de praktijk van het jodendom uit de eerste eeuw.

Of daarmee ook de liturgische kalender van de eerste joodse gemeenten is hersteld, valt moeilijk met zekerheid te zeggen, omdat we niet precies weten in hoeverre deze gemeenten alle Bijbelse en joodse feesten van hun tijd in acht namen. Het NT zegt daar maar weinig over, ook de latere christelijke bronnen verhelderen dit punt niet echt.

Wel is duidelijk dat zij al vrijwel vanaf het begin bijeenkwamen op de eerste dag van de week, om de opstanding te gedenken.³⁰ Overigens was dit toen nog geen vervanging van de sabbat. De kwestie zondag of sabbat speelde in het begin niet, zij is van later datum, en verbonden met conciliebesluiten uit de vierde eeuw.

Messiaans joodse herinterpretatie van de hoogtijdagen en hun rituelen

Een tweede aspect van de Messiaanse joodse praxis van ‘heilige tijden’, is de manier waarop zij deze tijden duiden, interpreteren. In de regel geven ze er een christologische betekenis aan. Alle oudtestamentische feesten worden betrokken op de vervulling in Christus – tijdens zijn eerste komst dan wel tijdens zijn wederkomst.

Voor wat betreft de Sabbat en de overige ‘gezette tijden van de Heer’ biedt het NT reeds enkele christologische duidingen. Denk aan de ‘vervulling’ van de offerdienst in het ene volmaakte offer dat Christus bracht (Heb. 7), en de gedachte dat Christus de ‘eersteling’ van de opstanding is (1 Kor. 15). Ook de waterceremonie tijdens het Loofhuttenfeest, een rite die uit het jodendom van de Tweede Tempel stamt, wordt betrokken op Christus als zijnde de bron van levend water (Joh. 8).

Messiaanse auteurs gaan echter veel verder dan het NT, door alle feesten en alle daarbij behorende rituelen stelselmatig op typologische wijze te betrekken op Christus en zijn werk. Hetzelfde gebeurt met de latere joodse feesten zoals Purim, Chanukkah, Rosj Hasjanah, en met

riten en gebruiken uit het na-Bijbelse jodendom. Bijvoorbeeld, de drie op elkaar geplaatste matzes op de Sedertafel wordt uitgelegd als een verwijzing naar de Drie-eenheid en het breken van de middelste matze als een beeld van de kruisiging van de Zoon van God. Van de andere kant worden de zondag en Kerstmis weer verbonden met respectievelijk het Eerstelingfeest en de joodse identiteit van Jezus.

Daarnaast neemt men interpretaties uit het rabbijnse jodendom over. Zo gedenkt men op Pinksteren de wetgeving op de Sinaï, en legt men verband tussen Rosh Hashanah en het laatste oordeel. Ook is het gebruikelijk aan de feesten heilshistorische en eschatologische betekenissen toe te kennen, waarin de plaats van het volk Israël in het goddelijke heilsplan bijzondere aandacht krijgt. Hier spelen opvattingen uit de sfeer van het dispensationalisme nogal eens een bepalende rol. Men beschouwt de feesten als tastbare verwijzingen naar de ontvouwing van heel Gods heilsplan in de geschiedenis. Stap voor stap, hoogtijdag voor hoogtijdag. Zo wordt joods Nieuwjaar een heenwijzing naar de wederkomst van Christus, Grote Verzoendag een beeld van de toekomstige bekering van 'heel Israël', en Loofhutten een vooruitblik op het Duizendjarig Rijk.

Op het interpretatieve vlak kunnen we dus maar zeer ten dele spreken van een herstel van de joodse wortels, noch in de zin van de oudtestamentische betekenissen van de feesten, noch in de zin van de opvattingen van de apostelen over de feesten, noch in de zin van de betekenissen die zij hadden in het jodendom van de eerste eeuw.

Al met al is er sprake van een Messiaans joodse herinterpretatie, gebaseerd op Bijbelse en vroeg joodse elementen enerzijds, en op latere joodse en christelijke theologische elementen anderzijds, aangevuld met nieuwe duidingen. Deze herinterpretatie is overigens nog steeds in ontwikkeling. Met deze interpretaties komen we nogal eens op het grensgebied tussen uitlegkunde en inlegkunde, wanneer een bepaalde 'betekenis' al op andere gronden bekend was voordat deze *a posteriori* aan een hoogtijdag wordt verleend.

Een nieuwe, Messiaans joodse praxis

Wat voor de interpretatie van de 'heilige tijden' geldt, geldt eveneens voor de praktische vormgeving daarvan, dat wil zeggen de liturgie, de rituelen en gebruiken. Op dat vlak zijn de Messiaans-joodse vieringen overigens verre van uniform. In het algemeen is het 'formaat' een mengeling van aanwijzingen uit de Torah (zoals een 'tent' in elkaar zetten voor Loofhutten, of vasten tijdens Grote Verzoendag), joodse rituelen en gebruiken (zoals de 'beker voor Elia' klaarzetten tijdens de Seder, de negenarmige kandelaar tijdens Chanukka, het ritueel van kaarsen en zegening bij de opening van de sabbat op vrijdagavond en de diverse gebeden uit de Siddeer tijdens de Sabbatsdienst), nieuwtestamentische christelijke elementen (zoals de voetwassing en de rite van brood en wijn ter gedachtenis aan Jezus' sterven tijdens de Seder, het biddend samenzijn in de dagen voor Pinksteren), en christelijke tradities (zoals een preekgestoelte, muziekinstrumenten, *worship* liederen en de liturgische opzet van de samenkomsten). Het precieze mengsel verschilt echter van oord tot oord. De specifieke combinatie van de diverse elementen heeft veel te maken met de theologische visie van de groep, en met de culturele en godsdienstige achtergrond van zijn leden.

In Messiaanse gemeenten in de diaspora zie je vaak een vrijelijk gebruik van gebeden en teksten uit de Siddeer, het joodse gebedenboek, plus een lofprijzing en aanbidding zoals je die in de meeste christelijke gemeenschappen van charismatische snit tegenkomt. Israëliische gemeenten nemen doorgaans weinig of niets over van de liturgische tradities van de synagoge, omdat ze zich veel meer met de niet praktiserende meerderheid van de Israëli's willen identificeren.

Bovendien valt op te merken dat elementen uit zowel de joodse als de christelijke traditie vaak in gewijzigde vorm worden overgenomen. Gebeden uit de Siddeer worden ontdaan van passages die het geloof in Jezus Messias tegenspreken, en aangevuld met nieuwtestamentische teksten. Aan het liedrepertoire dat grotendeels uit evangelische en charismatische kring is overgenomen, voegt men Messiaanse liederen toe, veelal in ongeveer dezelfde muzikale stijl

maar met Hebreeuwse teksten, of met teksten die de betekenis van het evangelie voor het volk Israël specifiek benoemen.

Al met al is er in de Messiaanse beweging een geheel nieuwe praxis in ontwikkeling gekomen, naast die van het jodendom en het christendom. In mijn dissertatie spreek ik van 'liturgie tussen kerk en synagoge'. Het is juist op dit praktische terrein dat er het minst sprake is van herstel, welke duiding men ook geeft aan het begrip 'joodse wortels van de kerk'.

Wanneer we naar de bijeenkomsten en de viering van de feesten in de Messiaanse beweging kijken, is meteen duidelijk dat men zich nergens uitsluitend aan de voorschriften uit het Oude Testament houdt. Zelfs al zouden zij dat willen, dan staan zij onmiddellijk voor twee problemen. Ten eerste, de diverse offers vormen een belangrijk deel van de viering van de sabbat en de feesten, maar men kan ze niet langer brengen, aangezien er sinds de verwoesting van Jeruzalem geen tempel en dienstdoende priesters meer zijn. Bovendien zijn de dieroffers niet langer van toepassing sinds Jezus' sterven aan het kruis. Ten tweede laat het OT voor de praktische invulling van de sabbat en de feesten heel veel open dat toch ingevuld moet worden. Dat is precies de reden waarom er allerlei mondelinge tradities zijn ontstaan, vervat in de zogenaamde 'mondelijke wet'. Na de verwoesting van de tempel en het verdwijnen van offerdienst heeft het jodendom nog meer tradities ontwikkeld om de heilige dagen toch te kunnen vieren, onder de gewijzigde omstandigheden. Al die tradities zijn aanvankelijk opgetekend in de Misjnah, rond 200 n.Chr, maar de ontwikkeling hield niet op. Ze werden opnieuw becommentarieerd en aangevuld in de Talmoed en latere geschriften. Enzovoort.

Jezus en de apostelen hebben de 'gezette tijden van de Heer' evenmin uitsluitend naar de letter van de wet gehouden. Zij vierden ze volgens de joodse gewoonten en gebruiken van hun tijd, en die hielden heel wat meer in dan wat God Mozes expliciet had opgedragen te doen. Tijdens de Paasmaaltijd met zijn discipelen, die zeker een Sederviering was, werden er meerdere glazen wijn geschonken, sprak hij een zegen uit over de matze die gebroken werd, en zongen (reciteerden?) de genodigden de lofzang (één of meer gedeelten van de Hallel, Psalm 113-118?). Dat alles was traditie van latere oorsprong. De manier waarop de eerste joodse gemeenten in de tempel baden en God loofden, sloot direct aan bij het jodendom uit de eerste eeuw.

Messiaanse Joden volgen dit voorbeeld van Jezus en de eerste gemeente. Kunnen we daaruit concluderen dat er sprake is van herstel van de godsdienstige praxis van het jodendom uit die tijd? Ten dele wel, maar we moeten voorzichtig zijn wanneer het gaat om de oorsprong van aloude tradities in het jodendom. Al denken velen dat ze uit de tijd van het NT stammen, zeker is dat allerminst. We stuiten hierbij op het probleem dat we van de godsdienstige praktijk van het jodendom uit die tijd wel wat weten, maar lang niet alles. De belangrijkste contemporaine bronnen zijn het NT(!), Josephus en enkele 'deutero-kanonieke' boeken zoals Makkabeeën. Hoewel een aantal geschriften van Qumran eveneens uit die tijd stemmen, informeren zij ons in feite alleen maar over de praxis in de Qumran gemeenschap, die destijds een buitenbeentje in het jodendom vormde. Hoe de tempeldienst eruit zag en hoe de farizeeën de heilige dagen vierden, daarover wordt uitvoerig geschreven in de Misjnah maar die verzameling geschriften dateert uit een periode waarin de tempeldienst niet meer bestond en waarin de rabbijnen die in de farizeïsche traditie stonden, nieuwe vormen aan de godsdienst van Israël gaven. In het onderzoek naar deze praxis zijn de specialisten het er steeds meer over eens dat er veel verschil bestond tussen het veelkleurige jodendom uit de tijd van de Tweede Tempel enerzijds en het rabbijnse jodendom anderzijds. Het is lang niet altijd zeker in welke mate de rabbijnse geschriften uitsluitend de werkelijkheid van voor de verwoesting van Jeruzalem beschrijven en in welke mate ze in feite latere inzichten en praktijken in die periode. Wanneer men rabbijnse voorschriften met betrekking tot de sabbat en de hoogtijdagen 'terugleest' in de tijd van het NT om de liturgische praxis van de apostelen en hun tijdgenoten te reconstrueren, loopt men het gevaar van anachronisme, terugprojecteren van latere gebruiken.³¹ We kunnen de liturgie van de synagoge uit die tijd lang niet volledig reconstrueren.³²

Toch veronderstellen nogal wat auteurs van het Messiaanse Jodendom dat de vroeg rabbijnse tradities overeenkomen met de joodse praktijk in de eerste eeuw.³³ De 'joodse liturgie' en de

‘joodse viering’ van de feesten in tal van Messiaanse gemeenten in de Diaspora is op deze veronderstelling gebaseerd.

Historisch gezien is het een hachelijke onderneming het laatste avondmaal te ‘verduidelijken’ aan de hand van informatie uit de Misjnah. Toch gebeurt dit herhaaldelijk. Soms wordt de hele Haggadah daarin teruggelezen – dat is het ‘liturgieboek’ van de Seder zoals dat in de middeleeuwen heeft vorm gekregen.³⁴ Er zijn diverse Messiaanse Haggadot geconcipeerd. Ze zijn geënt op de traditionele joodse Haggadah. Toch worden ze vaak voorgesteld als zijnde een viering van de Seder ‘zoals Jezus en de discipelen het hebben gevierd.’³⁵

Al met al constateren we dat men in Messiaanse kringen een aantal ritën, gebruiken en liturgische vormen hanteert waarvan we met zekerheid kunnen stellen dat die deel uitmaakten van het jodendom uit de tijd van het NT. Denk maar aan enkele gebeden uit de sabbatsdienst zoals het *Sjema* en het *Kaddisj*, aan de viering van Chanoekkah, waarschijnlijk ook van Poerim, en de dankzegging na de maaltijd en het zingen van enkele Hallel-psalmen tijdens de Seder. Voor zover dat gebeurt, is er dus eveneens sprake van herstel.

Maar het overgrote deel van de Messiaans joodse praxis is echter gebaseerd op ritën en gebruiken uit het latere jodendom. Denk aan de liturgische gebeden uit de Siddoer, de rite van de drie matzes tijdens Pesach, het op en neer bewegen van de vier soorten takken in de vier windrichtingen tijdens Loofhutten, de lezing van Ezechiël 1 aan de vooravond van het Wekenfeest, en zo meer.

Viering ‘op de wijze van het nieuwe verbond’. Maar hoe dan precies?

Sommige Messiaanse auteurs voeren aan dat (joodse) gelovigen de Bijbelse feesten moeten houden ‘op de wijze van het nieuwe verbond’. Dat wil zeggen, niet zozeer terug grijpen op de algemene joodse praxis uit de eerste eeuw, maar de feesten herinterpreteren vanuit het perspectief van het Nieuwe Testament en de liturgische vormgeving zo veel mogelijk laten overeenstemmen met de manier waarop de gemeenten in het Nieuwe Testament samenkamen. De intentie is: een terugkeer naar de eerste joodse gemeente, een herstel van ‘de kerk van Jeruzalem’.

Hoe aantrekkelijk deze optie ook moge lijken, zij is onmogelijk te implementeren. Om te beginnen weten we lang niet voldoende over de manier waarop de eerste generatie joodse gelovigen de sabbat en andere hoogtijdagen vierde, noch hoe hun bijeenkomsten op de eerste dag precies verliepen. We weten wel wat, maar lang niet alles. En wat we niet weten, kunnen we ook niet kopiëren. Begonnen ze met een officiële begroeting? Hoe werd er gezongen? Werd de Aäronitische zegen uitgesproken, zo ja op welk moment? We hebben goede gronden om aan te nemen dat de liturgie nauw aansloot bij die van de synagoge, maar we kunnen niet nagaan in hoeverre precies. Bovendien is de beschikbare informatie over de synagogale liturgie van de diverse stromingen in het toenmalige jodendom maar beperkt.

Pas vanaf de post-apostolische geschriften in de tweede eeuw gaan de bronnen ons meer informatie verschaffen over de liturgie en de hoogtijdagen van de christelijke gemeenschappen, maar of je dat allemaal mag ‘teruglezen’ in de tijd van het NT? De vraag stellen, is hem beantwoorden. Hier doet zich hetzelfde risico voor als bij de pogingen de joodse godsdienstige praktijk uit de Tweede Tempel periode te reconstrueren, namelijk dat van anachronisme.³⁶

Afgezien van deze historische onzekerheid, constateren we in de praktijk dat Messiaanse groepen die de intentie hebben de feesten op de wijze van het nieuwe verbond te vieren, in feite gebruik maken van heel wat joodse en christelijke tradities van latere datum. Op het gebied van muziek en lofzang zelfs van zeer recente datum, want deze dragen in veel gemeenten een eigentijds charismatisch stempel. Opmerkelijk genoeg erkent ook David Stern dit. In weerwil van zijn oproep het joodse karakter van het evangelie te herstellen, en ondanks het feit dat hij daarvoor bewust teruggrijpt op het jodendom van de eerste eeuw, geeft hij toe:

I do not believe that we are to *apply* the Gospel in the same way [as the hearers of the Gospel in the first century], because that would mean restoring the first century situation in life, which, even were it desirable, is impossible – there is no turning back the clock. Rather we must understand the Scripture properly and then apply it to our own situation in the appropriate way.³⁷

Met andere woorden, herstellen is niet repliceren. Voor wat betreft de hoogtijdagen, erkennen velen die serieus nadenken over het herstel van het joodse karakter van het evangelie, dat het er niet om gaat de praktijk uit de eerste eeuw simpelweg te kopiëren. Een van hen benadrukt:

It is never the case that by worshipping in a Messianic congregation, one can worship in a first century manner, since the early Christians worshiped at the Temple in the context of priesthood and sacrifices.³⁸

David Stern onderkent dit eveneens, want hij schrijft:

Three principles to keep in mind when working in this area [of holidays] are that we want to honour the Messiah, retain the Jewish meaning, and keep things sufficiently spontaneous and in the Spirit (the two are not necessarily identical!).³⁹

Als dit de betekenis is van ‘viering op de wijze van het nieuwe verbond’, dan is er dus alle ruimte voor vormen en gebruiken van later datum, al dan niet aangepast aan de Messiaanse joodse overtuigingen. In de praktijk zien we dit inderdaad gebeuren.

De evangelisatorische (missionaire) inslag

Naarmate ik de Messiaanse beweging en het praktiseren van ‘heilige tijden’ bestudeer, heb ik steeds sterker de indruk, dat het misleidend is ze uitsluitend te plaatsen in het kader van een ‘herstel van de joodse wortels van de kerk’. Dit is geen beweging voor liturgische vernieuwing of kerkhervorming, maar veeleer een joodse identiteitsbeweging met een sterke evangelisatorische inslag. Een missionaire beweging, in feite, ook al zeg ik er meteen bij dat Messiaanse Joden termen als ‘zending’ en ‘missionair’ niet graag gebruiken, vanwege de houding van de kerk in het verleden en de bedenkelijke manieren waarop zij heeft getracht Joden te ‘tot het christendom bekeren’. Dat mogen we inderdaad niet uit het oog verliezen. Maar het theologische begrip missionair is wel degelijk op de beweging van toepassing. Haar praxis is een poging, zelfs een zeer geslaagde poging, het evangelie te contextualiseren voor het joodse volk. Ten eerste door het geloof in Jezus te verbinden met een sterke nadruk op joodse identiteit, een herkenbaar joodse manier van leven, en een duidelijke aansluiting bij de joodse religieuze traditie. Ten tweede door het evangelie te presenteren als een joodse boodschap die de verkiezing van Israël bevestigt, en een diepere inhoud geeft aan de rol van het joodse volk in de wereld.

Het ene is onlosmakelijk met het andere verbonden. Waarom die nadruk op joodse identiteit, waarom die behoefte het joodse erfgoed te bewaren en door te geven, zo niet om het eeuwenoude bezwaar van de synagoge te ontcrachten dat geloven in Jezus een breuk met de joodse geschiedenis is, een verraad aan het joodse volk?

In mijn dissertatie heb ik onderzocht welke motieven Messiasbelijdende Joden hanteren voor de viering van de sabbat en de feesten. Er blijken diverse motieven een rol te spelen. De belangrijkste zijn de volgende. (1) Om op deze wijze uitdrukking te geven aan mijn geloof in Jezus, de Messias van Israël, (2) om mijn joodse identiteit te bewaren; (3) om het erfgoed van ons volk aan onze kinderen door te geven; (4) om aan volksgenoten te laten zien dat je wel degelijk Jood blijft wanneer je in Jezus gelooft; (5) om andere Joden uit te nodigen en te laten proeven wat Jezus voor ons betekent. Sommigen doen dit om (6) het voorbeeld te volgen van

Jezus en de aloude ‘gemeente uit de Joden’ die ook de Bijbels/joodse kalender in acht namen. Doorgaans beschouwen zij dit echter niet als een gebod, eerder als een Bijbelse rechtvaardiging, zo van: ‘als zij dat deden, dan mogen wij dat ook.’ Combinaties van motieven komen ook voor.

Een minderheid in de Messiaanse beweging beschouwt de viering van deze heilige tijden als (7) een Bijbelse opdracht, dus als een verplichting – althans voor joodse gelovigen. Zij zeggen: God wil dat wij op deze manier de bijzondere plaats en identiteit van Israël onder de volken bewaren. Een nog kleiner percentage heeft als motivatie (8) de kerk als geheel terugbrengen bij de joodse wortels van het evangelie herstellen.

Samenvattend kan men een lijn trekken tussen de grote meerderheid die deze praxis beschouwt als een wenselijkheid (motieven 1-6), en een veel geringere groep die haar beschouwt als een opdracht voor joodse gelovigen.

Wat opvalt, is de missionaire ondertoon. Voor sommigen is deze praxis expliciet verbonden met de communicatie van het evangelie in Israël. Bij anderen speelt dit motief op de achtergrond duidelijk mee. Wanneer Messiaanse gemeenten in de vieringen voortdurend verband leggen tussen de ‘vastgestelde tijden’ en de uitvoeringen van Gods heilsplan voor Israël en de volken, dan is dat niet alleen om deze punten opnieuw onder de aandacht van gelovigen te brengen, maar vooral ook om te laten zien dat het evangelie in het bijzonder relevant is voor het joodse volk.

De hele kwestie van joodse identiteit, die als een rode draad door de Messiaanse viering van sabbat en feesten loopt, is niet los te denken van de wens om voor het evangelie gehoor te vinden onder joodse volksgenoten.

Dat verklaart waarom er, althans in de praktische uitvoering, niet zozeer sprake is van een herstel van de joodse ‘wortels’ (oorsprong) van het christendom, welke die ook precies zijn mogen, maar veeleer van een aanpassing aan het joodse nationale en religieuze erfgoed van vandaag, een contextualisering in de huidige joodse cultuur, een inculturatie.

a) De context van de orthodox religieuze cultuur

Wanneer ik de redenering van mensen als David Stern en Dan Juster nauw bekijk, ontkom ik niet aan de indruk dat de tegenstelling die zij schetsen tussen contextualisatie en herstel, in feite een valste tegenstelling is. Het opnieuw naar voren brengen van het joodse karakter van het evangelie (‘herstel’) is juist direct verbonden met de communicatie van het evangelie in een joodse culturele context (‘contextualisatie’). In feite blijkt dat uit hun eigen teksten.

David Stern moedigt Messiaanse gemeenten aan hun liturgie te enten op die van de orthodoxe synagoge. Waarom? Omdat het jodendom een liturgische godsdienst, zegt hij, al vanaf de tijd van het OT. En waarom de orthodoxe versie? Omdat deze normatief is in het huidige jodendom. ‘The conservative and Reform liturgies are derived from the Orthodox one, and we don’t need a modification of a modification’.⁴⁰ Vervolgens legt hij uit dat een Messiaanse liturgie de orthodoxe liturgie moet volgen, en in de gebeden alleen elementen moet aanvullen of weglaten voor zover dat nodig is vanwege de ‘specifieke Messiaanse aspecten van ons geloof’. Waarom? Omdat David Stern hierdoor een uitwisseling wil creëren met het jodendom van vandaag. Een ‘basis van gesprek’. Hij wil dat de Messiaans joodse liturgie zo dicht mogelijk bij zijn orthodoxer volksgenoten komt, om het geloof in Jezus voor hen begrijpelijk te maken. De orthodoxe en Messiaanse varianten dienen naast elkaar te worden afgedrukt.

Thus anyone will be able to tell at once how the Messianic version differs from the Orthodox one. The reason for doing this is to set up a basis for discussion with non-Messianic Jews. (...) Who will use Messianic Jewish liturgy? Is there a demand for it? If I am right that Messianic Judaism will not make significant inroads in the Jewish community without interacting seriously with *the Judaism that exists today*, then we have no alternative to creating Messianic Jewish liturgy. Even if it should turn out that there is no demand for this liturgy

for worship purposes, it would be needed just for the sake of interacting with the Jewish liturgical materials.⁴¹

Dit is in feite niets anders dan een vorm van contextualisatie die we in de missiologie inculturatie noemen: een levensstijl en een liturgische expressie die zoveel mogelijk aansluit bij de cultuur van de groep met wie men zich wil identificeren, omwille van de communicatie van het evangelie.⁴²

Natuurlijk is het jodendom in zoverre uniek dat zij nauwer aansluit bij de joodse bedding van het NT dan welke andere culturele 'context' dan ook. Maar de dynamiek van contextualisatie blijft van kracht.

b) De context van de gesecculariseerde cultuur

Een tweede voorbeeld is dat van de Israëliische Messiaanse historicus en theoloog Gershon Nerel. Zijn onderzoeksveld is de Messiaanse beweging in Israël. Daarover schrijft hij:

It is notably in... the land of Israel that the modern Yeshua-Movement has the full potential of reviving the *kehila* described in the New Testament, and giving it a new form within the context of a Jewish majority and in daily life.⁴³

Het is duidelijk dat Messiasbelijdende Joden in de uitdrukking van hun geloof willen aansluiten bij de eerste joodse gemeenten. Maar dit betekent niet een reconstructie van de vroegere stand van zaken. Dit is veeleer een vernieuwde vormgeving, afgestemd op de context van de Israëliische samenleving van vandaag, een inculturatie van het 'joodse' evangelie in de huidige joodse context.

Bij alle nadruk op 'terug naar' en 'herstellen van', bestaat het risico dat men zich concentreert op het historische jodendom en voorbijgaat aan het feit dat de meeste Israëli's zich niet met de traditionele joodse godsdienst identificeren. Dit is precies de reden waarom Gershon Nerel spreekt over 'de context van de joodse meerderheid', die wel in joods is in cultureel opzicht maar niet in godsdienstig opzicht. Terwijl David Stern een interactie probeert op gang te brengen met zijn orthodoxe volksgenoten, hebben Nerel en de zijnen de gesecculariseerde Israëli's in gedachten. Vandaar dat de Israëliische gemeenten veel minder traditionele rituelen en gebruiken hanteren dan gemeenten in de Diaspora. Hun liturgie lijkt daarom juist helemaal *niet* op die van de synagoge. Toch is er in beide gevallen sprake van inculturatie. De vorm verschilt, naarmate de cultuur van de identificatiegroep verschilt.

c) Diverse contexten in de diaspora

We kunnen de lijn doortrekken naar de Diaspora, waar diverse joodse subculturen bestaan. Van Sefardisch tot Asjkenazisch, van ultra-orthodoxe en van de omgeving afgesloten gemeenschappen tot diffuse groepen van Joden die in hoge mate geassimileerde zijn, en alles wat daartussen zit. In sommige steden is er een concentratie van joods leven (Parijs, New York, Londen), in andere gebieden zijn Joden veel geringer in aantal en is hun presentie weinig zichtbaar.

De vraag voor Messiaanse gemeenten is: met welke joodse subcultuur willen wij ons identificeren, voor wie willen wij het evangelie herkenbaar maken? Die vraag bepaalt vervolgens de vorm van de liturgie, de viering van de feesten, de dagelijkse levensstijl, enzovoort. Helaas is het vaak zo dat deze evangelisatorische inzet wel officieel wordt beleden maar in de praktijk ondergeschoven raakt bij de nadruk op het joods zijn als een doel in zichzelf, en bij de wens een alternatief te bieden voor de 'christelijke' tradities.

Conclusies

Ik vat mijn conclusies samen: de Messiaans joodse praxis van de sabbat en de feesten sluit qua intentie wel aan bij de joodse oorsprong van de kerk. In de praktische vormgeving is er slechts ten dele sprake van een 'herstel van joodse wortels', veeleer van een inculturatie van het evangelie in de huidige joodse context.

Ik voeg hieraan in het kort nog enkele opmerkingen toe, met het oog op die christenen die bijzonder in de Messiaanse beweging en de 'Bijbelse feesten' zijn geïnteresseerd.

Ten eerste, christelijke kerken dienen de noodzaak van een joodse uitdrukking van het evangelie te erkennen, vanwege de behoefte van joodse gelovigen hun identiteit te bewaren, en vanwege de communicatie van het evangelie in de culturele en religieuze context van Israël.

Vervolgens, er valt voor christenen heel wat te leren van de Messiaans joodse viering van de sabbat en de feesten. Theologisch gezien biedt het NT hen de ruimte, de vrijheid, ze desgewenst mee te vieren met hun joodse broeders en zusters. Daardoor kunnen zij belangrijke aspecten van het evangelie beter leren verstaan. Ook het besef dat de kerk een joodse oorsprong heeft, kan daardoor worden versterkt, verlevendigd. En zij kunnen daardoor het getuigenis van het evangelie te midden van het joodse volk ondersteunen.

Ten derde, het gevaar bestaat dat geïnteresseerde christenen de missionaire inzet van deze praxis uit het oog verliezen, en haar geheel en al gaan beschouwen als een model voor liturgische hervorming in christelijke gemeenten. Bovendien kunnen zij gemakkelijk uit het oog verliezen, dat wat zij in Messiaanse gemeenten zien, lang niet altijd een terugkeer is naar de joodse oorsprong van de kerk.

Ten slotte, de Messiaans joodse liturgie en viering van heilige tijden is een leerzaam voorbeeld van inculturatie, die in het bijzonder nuttig kan zijn voor de contextualisatie van het evangelie voor bevolkingsgroepen met een cultuur die sterk met de islam is verweven.

¹ Ik heb deze beweging en haar voorlopers uitvoerig beschreven in *De messiaanse beweging en haar betekenis voor christenen*, Putten, 2002; en in hoofdstuk 2 en 3 van mijn dissertatie *Sacred Times for Chosen People: Development, Analysis and Missiological Significance of Messianic Jewish Holiday Practice*, Zoetermeer, 2008.

² Hiermee bedoel ik de gelovigen 'uit de heidenen', oftewel 'uit de volken'. Ook joodse gelovigen zijn 'christen' in de zin van 'behorend bij Christus', maar zij noemen zich liever 'Messiaans' dan 'christen', en voor hun gemeenten gebruiken ze bewust niet de term 'kerk', dit om te vermijden dat men hen zou identificeren met het niet-joodse christendom van vroeger en nu. Vanuit hun oogpunt bezien is het dus niet helemaal ongegrond alleen de overige gelovigen kortweg 'christenen' te noemen. Zie voor een discussie over deze terminologie vanuit Messiaans joodse optiek: David Stern, *Messianic Jewish Manifesto*, Shippensdale, 1988, blz. 28-35.

³ Ik heb dit verschijnsel beschreven in *Sacred Times for Chosen People*, blz. 180-188.

⁴ Deze zinspelende op Zacharia 8:23 ('...zij zullen de mantel van de joodse man vastgrijpen') is niet te ver gezocht. Ariel Berkowitz, een Messiaanse rabbijn, roept in een van zijn boeken de gelovigen uit de volken op van de Messiaanse gemeenten te leren hoe ook zij de Torah als richtsnoer kunnen volgen. De titel luidt: 'Grijp vast'. (*Take hold: Embracing Our Divine Inheritance With Israel*, Littleton, Colorado, 1998.)

⁵ Dan Juster, *Jewish Roots: a Foundation of Biblical Theology*, Shippensburg PA, 1995, p. 253.

⁶ Dan Juster, *a.w.*, p. 87.

⁷ Dan Juster, *a.w.*, p. 194 and 195.

⁸ Dan Juster, *a.w.*, p. 193 and 195.

⁹ Dan Juster, *a.w.*, p. 195.

¹⁰ David Stern, *Messianic Jewish Manifesto*, Clarksville, Maryland, revised edition 1997. Het bewuste deel is 'Restoring the Jewishness of the Gospel'. Dit is ook afzonderlijk gepubliceerd, onder dezelfde titel (Jeruzalem, 1988), een Nederlandse vertaling verscheen bij Uitgeverij Gideon.

¹¹ Zie bijvoorbeeld de missioloog Arthur Glasser, in het interview met G. Thomas, 'The Return of the Jewish Church,' *Christianity Today*, vol. 42 nr. 10, 7 september 1998, p. 64.

¹² David Stern, *a.w.*, p. 248f.

¹³ David Stern, *a.w.*, p. 247.

¹⁴ David Stern, *a.w.*, p. 249.

¹⁵ David Stern, *a.w.*, p. 250.

¹⁶ David Stern, *a.w.*, p. 251.

¹⁷ David Stern, *Jewish Manifesto*, p. 252.

¹⁸ De godsdienstige ontwikkelingen in deze periode zijn op heldere wijze uiteengezet door o.a. de gezaghebbende joodse historicus Shmuel Safrai, *Volk met een Land: het ontstaan van het jodendom*, Zoetermeer (Boekencentrum), 1986.

- ¹⁹ Hetzelfde geldt voor Michele Guinness, *Joodse wortels: wijsheid, humor, gebeden en recepten*, Putten, 2000. Nergens wordt de titel verklaard of in historisch perspectief geplaatst, maar aangezien het boek is gewijd aan de viering van de Bijbelse feesten, op een duidelijk joodse manier, mogen we aannemen dat de titel daarmee verband houdt.
- ²⁰ David Stern *Jewish New Testament*, Clarksville, Maryland, 1989, p. ix.
- ²¹ Zie voor deze argumentatie de bijdragen in Kai Kjær-Hansen (red.), *Jewish Identity and Faith in Jesus*, Jeruzalem (Caspari Centre), 1996.
- ²² Chuck and Karen Cohen, *Roots of our Faith*, Jeruzalem, 1997, p. 9.
- ²³ Mijn interview met Baruch Maoz in 1997, gehouden in het kader van mijn onderzoek naar de Messiaanse beweging.
- ²⁴ Mijn interview met Baruch Maoz, a.w.
- ²⁵ De cursus heet *Hayyesod* ('het fundament'). Citaten en informatie afkomstig uit de gelijknamige brochure, Colorado, 2008.
- ²⁶ Zie voor deze ontwikkeling aan Rooms-katholieke zijde: Hedwig Wahle, *Juifs et Chrétiens en dialogue: vivre d'un héritage commun*, Brussel, 1997, en in de kring van de Wereldraad van Kerken: Allan Brockway et al. *The Theology of the churches and the Jewish people*, Genève, 1988.
- ²⁷ Het is moeilijk de kwantitatieve omvang van dit verschijnsel aan te geven, want daarnaar is nog geen onderzoek gedaan. Eén indicatie is het toenemende aantal boeken en artikelen en cursussen over dit onderwerp. Een andere is het eveneens toenemende aantal organisaties en websites dat dit onderwerp onder de aandacht van christenen beoogt te brengen.
- ²⁸ *Sacred Times for Chosen People*, a.w., p. 142vv., 180-187, 325vv.
- ²⁹ *Sacred Times for Chosen People*, hoofdstuk 4.
- ³⁰ Dit wordt in Messiaanse kringen nogal eens ontkend, maar het historische onderzoek laat hier weinig twijfel over bestaan. Zie voor een recent overzicht van de historische gegevens: Oskar Skarsaune, *In the Shadows of the Temple: Jewish Influences on Early Christianity*, Downers Grove (InterVarsity Press), 2002, het hoofdstuk over 'sabbat'.
- ³¹ Dit is het zwakke punt van het parallelisme zoals we dat tegenkomen bij Strack and Billerbeck, in hun befaamde collectie van rabbijnse uitspraken uit de Talmoed, geplaatst naast de tekst van het NT.
- ³² Dit probleem wordt beschreven door bijvoorbeeld Roger Le Déaut, *The Spirituality of Judaism*, p. 14vv.. Vooral Jacob Neusner heeft er in zijn publicaties voor gewaarschuwd dat we over de leemten in onze kennis over de praxis van de eerste eeuw niet klakkeloos mogen invullen met wat de rabbijnse geschriften ons melden. Cf. *Judaism and the Beginning of Christianity*, Philadelphia (Fortress Press), 1984, Nederlandse vertaling: *De joodse wieg van het christendom* (Kampen, 1987), en vooral *Rabbinic literature & the New Testament*, (Trinity, 1994). De ondertitel geeft goed aan wat Neusner betoogt: 'What We Cannot Show, We Do Not Know'.
- ³³ Ik noem slechts enkele voorbeelden: David Friedman, *They Loved the Torah: What Yeshua's First Followers Really Thought About the Torah* (Baltimore, 2001), en Timothy P. Jones, *Praying Like the Jew Jesus: Recovering the Ancient Roots of New Testament* (Clarksville, 2005).
- ³⁴ Een voorbeeld van een dergelijke reconstructie biedt Alfred Edersheim, een 'Hebrew Christian' theoloog uit de tweede helft van de 19^e eeuw, in zijn *The Temple, its Ministry and its Services*, oorspronkelijke uitgave, 1874, heruitgegeven door Hendrickson, updated edition, Peabody Massachusetts, 1994. Dit boek wordt nog steeds veel geciteerd in Messiaans joodse kringen, en voor het opstellen van een Messiaanse Haggadah grijpt men nog vaak terug op zijn beschrijving van het laatste avondmaal.
- ³⁵ Zie bijvoorbeeld: Arnold G. Fruchtenbaum, *A Passover Haggadah for Jewish Believers*, (Tustin, 1970, herziene uitgave 1991); Eric-Peter Lipson, *Passover Haggadah: a Messianic Celebration*, (San Francisco, 1986); Barry and Steffi Rubin, *The Messianic Passover Haggadah* (Baltimore, 1998); en Harold A. Sevener (red.), *Messianic Passover Haggadah*, (Charlotte, s.a.).
- ³⁶ Voor het onderzoek naar de samenkomsten en de liturgie van de eerste christenen, en het probleem in hoeverre we kunnen nagaan wat precies de oorspronkelijke praxis was, zie: Donald A. Carson (ed.), *Worship – Adoration and Action* (Grand Rapids/Carlisle, 1993), Larry Hurtado, *At the Origins of Christian Worship: The Context and Character of Earliest Christian Devotion* (Carlisle, 1999), en Howard I. Marshall, 'How far did the early Christians worship God?' in: *The Churchman*, Vol. 99, No. 3, 1985.
- ³⁷ David Stern, *Messianic Jewish Manifesto*, p. 250f.
- ³⁸ Rich Robinson, a.w., p. 30.
- ³⁹ David Stern, *Jewish Manifesto*, p. 166.
- ⁴⁰ David Stern, *Jewish Manifesto*, p. 173.
- ⁴¹ David Stern, *Jewish Manifesto*, p. 174, mijn cursivering.
- ⁴² Cf. zijn eigen definitie van contextualisation: 'The word simply means presenting the Gospel within the context of the recipient's culture, rather than outside it' (David Stern, *Jewish Manifesto*, p. 245).
- ⁴³ Gershon Nereel, 'Eusebius' Ecclesiastical History and the Modern Yeshua-Movement,' in *Mishkan*, Issue 39, 2003, p. 86.